

УДК 343.982.43

С. А. Мороз, заступник завідувача відділу
криміналістичних видів досліджень
Тернопільського науково-дослідного експертно-
криміналістичного центру МВС України

В. Л. Кравець, судовий експерт відділу
криміналістичних видів досліджень
Тернопільського науково-дослідного експертно-
криміналістичного центру МВС України

ВИЗНАЧЕННЯ ІДЕНТИФІКАЦІЙНИХ ОЗНАК ПІДПИСІВ ЗА РОЗМІЩЕННЯМ «ОСОБЛИВИХ» ТОЧОК

Розглянуто питання визначення деяких ідентифікаційних ознак підписів за «особливими» точками, розміщеними на траєкторії почеркових об'єктів у певній системі координат.

Ключові слова: НДЕКЦ МВС України, почеркознавча експертиза, підпис, ідентифікаційні ознаки, лінія підпису, «особливі» точки.

Рассмотрены вопросы определения некоторых идентификационных признаков подписей по точкам, расположенным на траектории почерковых объектов в определенной системе координат.

The article deals with identification of special features of the signatures with the use of «particular» points located on the track of handwritten objects in the corresponding coordinate system.

Сьогодні Україна переживає період розвитку ринкових відносин в економіці, що супроводжується значним зростанням кількості документів, які складаються фізичними та юридичними особами.

Водночас значного поширення набули кримінальні правопорушення, під час розслідування яких дослідження підпису як одного з найважливіших реквізитів документа відіграє дуже важливу роль (іноді чи не найголовнішу). Такі дослідження відповідають потребам практики і, зрозуміло, не втрачають своєї актуальності.

Дослідження підписів має певні особливості з огляду на те, що до їх складу переважно входять безбуквені штрихи та обмежена кількість буквених знаків. У таких випадках можливість вибору ідентифікаційних ознак зменшується, оскільки більшість елементів підписів неможливо оцінити на відповідність нормам пропису. Розширення спектра ідентифікаційних ознак можливе за рахунок «особливих» точок на траєкторії почеркових об'єктів (далі — точок підпису). Підпис при цьому розглядають як носій структурно-геометричної інформації, що відображає динамічну систему рухів на площині у вигляді множини точок.

Отже, метою дослідження є визначення ідентифікаційних ознак підписів за розміщенням «особливих» точок, що сприяє забезпеченню розширення спектра ідентифікаційних ознак, які використовують під час дослідження підписів, а об'єктом дослідження — індивідуальні ознаки підпису у вигляді «особливих» точок.

Дослідження базується та аналізі літературних джерел, експертних проваджень, виконаних експертами з метою виявлення та вдосконалення системи індивідуальних ознак підписів.

Над проблемою систематизації ознак почерку працювало чимало видатних криміналістів, які намагалися створити злагоджену єдину систему, що відображала б внутрішні закономірності рухів при письмі та водночас була б зручною для практичного використання. Формування зазначеної системи відбувалося впродовж кількох сторіч. Серед найвідоміших вчених, які займалися цією проблематикою: А. Бертільон, А. Вінберг, Т. Журавльова, Є. Зіцер, А. Єлісєєв, П. Макаренко, Л. Макарова, А. Манцвєтова, М. Матвєєв, З. Мелєнєвська, Е. Мєльникова, О. Оттоленгі, В. Орлова, С. Павленко, С. Потапов, Т. Стрибуль, Н. Терзієв, С. Тихенко, В. Федосєєва, Б. Шевченко, О. Шляхов та інші.

Однак існуюча система ознак почерку не є сталою — вона передбачає подальше вдосконалення, яке залежить від розвитку загальної методики судово-почеркознавчої експертизи, упровадження в експертну практику нових методів дослідження та розробки відповідних окремих методик.

У цій статті пропонується визначити ідентифікаційні ознаки підпису за розміщенням «особливих» точок у відповідній системі координат, що є певною науковою новацією при проведенні почеркознавчої експертизи підписів.

До найбільш вживаних у почеркознавстві належать такі «особливі» точки: початку, закінчення, з'єднання, перетину рухів та екстремальні точки (екстремуми¹) [1].

Розміщення будь-якої точки підпису відносно інших об'єктів порівняння є неповторним, а тому вважається індивідуальною ознакою. Проте порядок визначення положення точок (у тому числі й особливих) у сучасному почеркознавстві регламентовано недостатньо чітко. У зв'язку з цим виявлені за ними ідентифікаційні ознаки не завжди переконливі, що може дати підставу для їх неоднозначного трактування і призвести до необґрунтованого або навіть хибного висновку щодо виконавця спірного підпису. Це пояснюється значним впливом суб'єктивного фактору, адже дослідження проводять візуально-оптичним методом — «на око», без чіткої прив'язки до системи координат, здебільшого без застосування інструментальних методів і підтвердження переконливим ілюстративним матеріалом належної якості.

Як відомо, під час визначення положення точок в елементарній геометрії застосовують різні системи координат (наприклад, положення точки на площині визначають за прямокутною системою як відстані від двох координатних осей, що перетинаються під прямим кутом одна до одної).

Оскільки підпис належить до об'єктів двовимірного простору, положення його точок можна визначати за своєрідною системою координат. При цьому горизонтальною віссю зазвичай вважають лінію підпису — пряму, що є результатом з'єднання нижніх екстремумів першого та останнього рядкових елементів букв та (або) штрихів [2]. Якщо в такий спосіб лінію підпису визначити неможливо, нею вважають

¹ Екстремум — крайня (екстремальна) точка на траєкторії почеркових об'єктів (— верхня; — нижня; — права; — ліва).

пряму, проведену через найнижчу (екстремальну) точку підпису паралельно до лінії розграфлення або нижнього зрізу матеріалу письма. Вертикальною віссю буде один з перпендикулярів, опущений на лінію підпису.

Положення лінії підпису відносно лінії розграфлення або відносно нижнього зрізу матеріалу письма вказує на її напрямок (горизонтальний, вгору, вниз).

Приклади визначення лінії підпису показано на рис. 1.

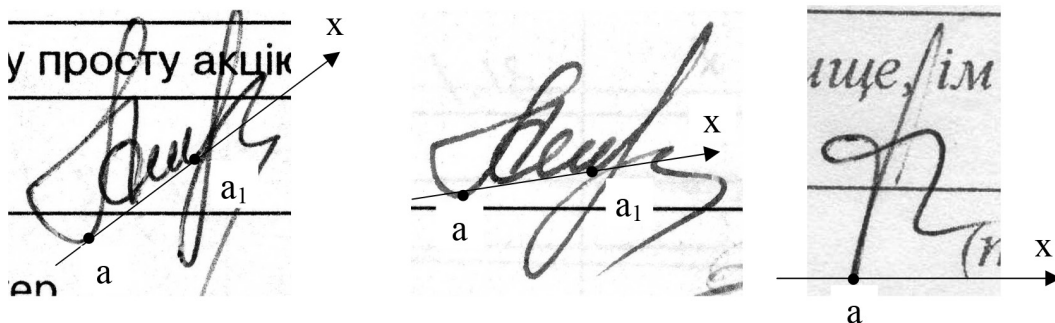

Рис. 1. Визначення лінії підпису:
a, a₁ — нижні екстремальні точки; x — лінія підпису

За ідентифікаційну ознаку окремої точки підпису приймають її розміщення відносно інших об'єктів порівняння:

- по вертикалі та горизонталі — відносно інших точок, елементів підпису або їх частин (найвище, значно вище, вище, нижче, значно нижче, найнижче, на одному рівні);

- по вертикалі — відносно середньої лінії букв або штрихів та відносно лінії підпису (вище, нижче, на одному рівні);

- по горизонталі — відносно повздовжньої осі овалу або петлі (справа, зліва, на повздовжній осі) [3, с. 130].

Розташування точок по горизонталі у вибраній системі координат розглядається лише за лініями, паралельними до лінії підпису, а по вертикалі — за перпендикулярами опущеними на лінію підпису.

Протяжність рухів по вертикалі або у висоту (велика, більша, значно більша, збільшується, мала, менша, значно менша, зменшується, однакова) визначають за розміром перпендикуляра, опущеного від верхньої екстремальної точки графічного елемента до лінії його основи² (рис. 2).

Протяжність рухів по горизонталі (велика, більша, значно більша, збільшується, мала, менша, значно менша, зменшується, однакова) визначають за розміром проекції відрізка, що з'єднує праву та ліву екстремальні точки графічного елемента на лінію його основи (рис. 3).

Нижче наведено приклади формулювання ознак протяжності рухів.

Протяжність рухів по вертикалі при виконанні:

- початкового штриха букви «І» — у досліджуваному підписі є значно меншою, ніж у зразках;

- штрихів у середній частині підпису — зменшується до кінця підпису.

² Лінія основи окремого графічного елемента — пряма лінія, проведена через його нижню екстремальну точку паралельно до лінії підпису.

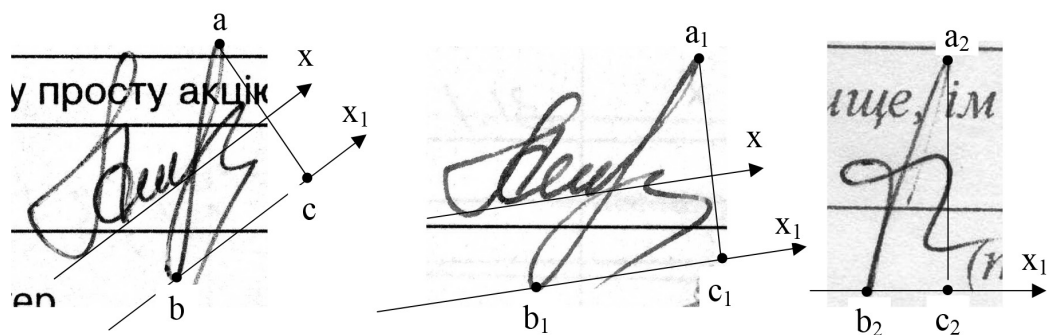

Рис. 2. Визначення протяжності рухів по вертикалі:

a, a_1, a_2 — верхні екстремальні точки;

b, b_1, b_2 — нижні екстремальні точки;

ac, a_1c_1, a_2c_2 — протяжність рухів по вертикалі (висота);

x_1 — лінія основи графічного елемента (збігається з лінією підпису);

x — лінія підпису

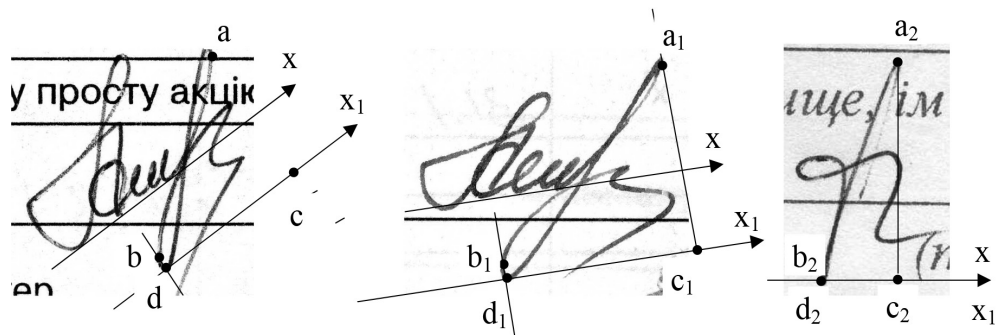

Рис. 3. Визначення протяжності рухів по горизонталі:

a, a_1, a_2 — праві екстремальні точки;

b, b_1, b_2 — ліві екстремальні точки;

dc, d_1c_1, d_2c_2 — протяжність рухів по горизонталі;

x_1 — лінія основи графічного елемента;

x — лінія підпису

Протяжність рухів по горизонталі при виконанні:

– четвертого елемента букви «Т» — у досліджуваному підписі є значно меншою, ніж у зразках;

– заключної частини першого елемента букви «П» — велика.

Під час визначення ідентифікаційних ознак за точками потрібно враховувати ступінь нахилу складових частин підпису. Нахил визначають за положенням повздовжніх осей графічних елементів відносно перпендикуляра, опущеного на лінію підпису або на лінію основи цих елементів (правий, лівий, нахил відсутній). У разі збільшення ступеня нахилу зростає протяжність графічного елемента по горизонталі з одночасним зменшенням його протяжності по вертикалі. Залежність ознак протяжності від нахилу наведено на рис. 4.

Точки дають змогу визначати протяжність рухів по вертикалі (розмір) підпису в цілому: середній (від 10 мм до 25 мм), малий (менше ніж 10 мм), великий (біль-

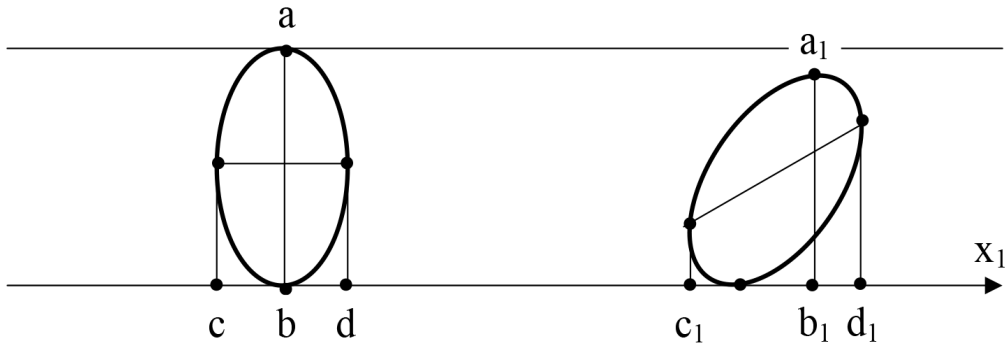

Рис. 4. Залежність протяжності рухів по вертикалі та горизонталі від нахилу:
 $cd < c_1d_1$ — протяжність рухів по горизонталі;
 $ab > a_1b_1$ — протяжність рухів по вертикалі (висота);
 x_1 — лінія основи графічного елемента

ше ніж 25 мм). Її визначають за розміром проекції відрізка, що з'єднує найвищу та найнижчу (екстремальні) точки підпису до перпендикуляра, опущеного на лінію підпису [3, с. 126].

Оскільки до складу підписів здебільшого входять графічні елементи, які мають форму овалів та петель, у них можна виокремити такі ознаки, як протяжність рухів за повздовжньою та поперечною осями:

- протяжність рухів за повздовжньою віссю (значно більша, більша, менша, значно менша, однакова) визначають за розміром інтервалу між точками перетину овалу або петлі із повздовжньою віссю (рис. 4, ab , a_1b_1);
- максимальну протяжність рухів за поперечною віссю (значно більша, більша, менша, значно менша, однакова) визначають за розміром інтервалу між найвіддаленішими точками перетину овалу або петлі із поперечною віссю (рис. 4, cd , c_1d_1).

Значення протяжності рухів за осями того самого графічного елемента, на відміну від протяжності рухів по вертикалі та горизонталі, не змінюється при його виконанні як з нахилом, так і за відсутності нахилу. Стабільність цих ознак можна прослідкувати на рис. 5.

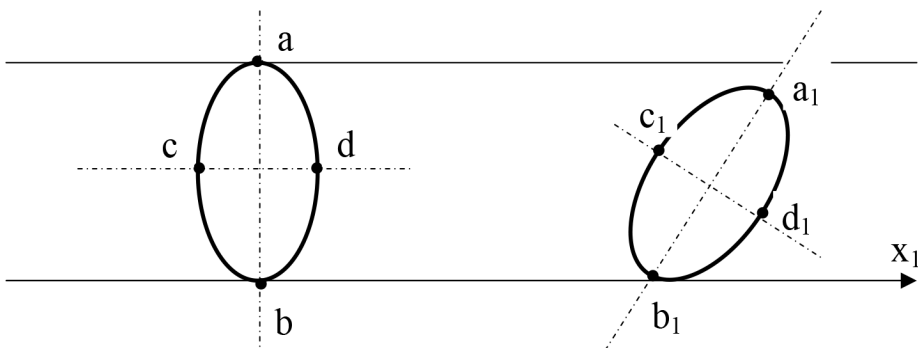

Рис. 5. Протяжність рухів за осями овалу:
 $ab = a_1b_1$ — протяжність рухів за повздовжньою віссю;
 $cd = c_1d_1$ — протяжність рухів за поперечною віссю;
 x_1 — лінія основи графічного елемента

Результати порівняльного дослідження ілюструють за зображеннями підписів, виконаними зі збільшенням, в однаковому масштабі. Масштаб зображень вибирають довільно. Масштабну лінійку розміщують знизу, паралельно лінії підпису, або справа, перпендикулярно до неї. Точки підписів указують виносками у вигляді суцільних ліній червоного або синього кольору (без стрілок), лінії підписів — лініями зеленого кольору зі стрілками. Ілюстраціями, виконаними у такий спосіб, демонструють розташування «особливих» точок підписів і встановлення співвідношення розмірних характеристик графічних елементів.

Використання експертами на практиці зазначеного вище матеріалу розширює спектр ідентифікаційних ознак, які використовують під час дослідження підписів, зменшує вплив суб'єктивного фактору під час визначення та оцінки таких ознак, надає змогу наглядно підтвердити достовірність результатів порівняльного дослідження переконливим ілюстративним матеріалом.

Список використаної літератури

1. Журавлева Т. Н. Общие и частные признаки почерка : альбом (в помощь экспертам) / Журавлева Т. Н., Макарова Л. Н., Федосеева В. Б. — М. : ВНИИСЭ, 1987. — 53 с.
2. Криминалистическое исследование подписей, выполненных в необычных условиях (намеренное изменение, подражание, состояние алкогольного опьянения и стресса), в целях установления их подлинности неподлинности) : метод. пособ. для эксперт. / [Ефремов В. А., Маркова Л. В., Орлова В. Ф. и др.]. — М. : ВНИИСЭ, 1994. — 82 с.
3. Заблоцький І. Є. Загальні та окремі ознаки, що використовуються при проведенні почеркознавчої експертизи підписів / І. Є. Заблоцький, С. А. Мороз // Криміналістичний вісник. — 2015. — № 1 (23). — С. 125—130.